

Archeologische

Kroniek

Zuid-Holland

Den Haag | Zevenwoudenlaan

Als een van de laatste terreinen in het Wateringse Veld is een voormalig ketenpark aan de Zevenwoudenlaan in ontwikkeling genomen. Vooruitlopend op deze bouwplannen vond in februari 2012 en in juli en augustus 2013 archeologisch onderzoek plaats.

Eerder archeologisch onderzoek in de directe omgeving heeft uitgewezen dat er resten uit de Prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen in de bodem aanwezig zijn (Siemons en Bulten, 2014). Het onderzoek aan de Zevenwoudenlaan leverde sporen en vondsten uit het Neolithicum, de Ilzertijd, Romeinse Tijd en de Middeleeuwen op. Daarnaast is gebleken dat de geologische opbouw van de ondergrond in detail anders is dan voorgesteld op de Geologische kaart van Den Haag en Rijswijk (Vos e.a. 2007). Uit het Neolithicum komt slechts een enkel fragment vuursteen. Meer is bekend uit de Ilzertijd. Sporen van een oversteekplaats voor vee en vondsten van aardewerk gerelateerd aan zoutproductie (briquetage) zijn de belangrijkste resultaten. Het zijn de uitlopers van een vindplaats die al in 2003 op het Boezemland werd onderzocht.

Het onderzoek aan de Zevenwoudenlaan richtte zich met name op de Romeinse Tijd. De Romeinse resten horen bij een erf uit de 2de eeuw na Chr. Er zijn vooral greppels gevonden, waarvan sommige een samenhangend geheel vormen. De sporen van een gebouwplattegrond maken duidelijk dat de opgraving een erf heeft aangesneden. Op grond van het vondstmateriaal kunnen we vaststellen dat het om een boerenederzetting moet gaan, die in de loop der tijd steeds meer onder invloed van de Romeinse cultuur kwam te staan.

Een opmerkelijke en vermeldenswaardige vondst is een vroegmiddeleeuwse scherf (Badorf aardewerk), waarvan er maar weinig worden gevonden in het gebied rond de Zevenwoudenlaan. Deze scherf is een losse vondst en niet afkomstig uit een grondspoor. Uit de Late Middeleeuwen kennen we daarentegen wel weer sporen, hoofdzakelijk greppels en enkele kuilen. Naar alle waarschijnlijkheid maken zij onderdeel uit van een boeren erf dat zich op enige afstand richting het noorden bevond.

Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, gemeente Den Haag, Jeroen van Zoolingen

Gemeente Den Haag | vervanging riolering

Rioleringen hebben, net als elk ander product van menselijke oorsprong, een eindige levensduur. Dat betekent dat aan deze leidingen onderhoud moet worden verricht. Op dit moment worden rioleringen uit het begin van de 20ste eeuw op grote schaal vervangen. Die liggen vaak in wijken die toen ze gebouwd werden een enkele losse vondst opgeleverd hebben, een bronzen bijl, een houten schop uit de Ilzertijd, maar wat precies de archeologische waarden van die wijken zijn, is echter onbekend. In 2013 werd het riool in de Waldeck Pyramontkade vervangen en werden werkzaamheden uitgevoerd aan het riool in de omgeving van het Frederik Hendrikplein. Beide locaties liggen in het strandwallenlandschap van Den Haag. Ondanks de grootschalige zandwinning die met name langs de Waldeck Pyramontkade heeft plaatsgevonden - de vaart naast deze kade is een oude afzanderijvaart en ook de daaraan verbonden vaart langs de Groot Hertoginnelaan was een transportweg voor zand - werd bij deze werkzaamheden nog af en toe een oud maaiveld op het duin

gevonden. Rondom het Frederik Hendrikplein was ruim tien jaar geleden al enig onderzoek uitgevoerd. Daarbij waren toen vindplaatsen herkend, maar echt goed begrepen waren die door het fragmentarische onderzoek van toen niet. Nu kon vooral in de Boreelstraat het onderzoek beter worden uitgevoerd. Hier zijn verschillende bodems met aardewerk uit de Ilzertijd gevonden. Vindplaatsen uit de Ilzertijd zijn ondertussen een bekend fenomeen op de strandwal, zoals ook Kijkduin, bij de herinrichting van de Westduinen, in de Vogelwijk en bij de nieuwbouw van de huisvesting voor Europol, naast het Congresgebouw.

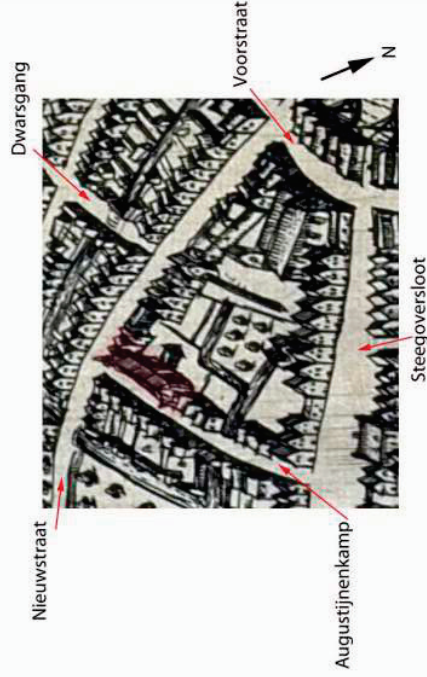
Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, gemeente Den Haag, Christiaan Rieffe

Dordrecht | Nieuwstraat 60-62 / Augustijnenkamp

In 2013 is op de locatie van het voormalige Clarissenklooster onderzoek gedaan. De locatie is gelegen op de hoek van de Nieuwstraat - Augustijnenkamp. Dit braakliggende terrein is heringericht als terras en fietsenstalling van het filmhuis The Movies aan de Nieuwstraat 60-62. De ontgraving van het terrein tot circa 0,4 - 0,7 m onder het maaiveld is begeleid. Tijdens het onderzoek zijn onder andere de muren van de kloosterkapel van het 16de-eeuwse Clarissenklooster gevonden.

De 'Gruusustersen' ofwel Clarissen was een orde waarin voornamelijk zusters van eenvoudige afkomst werden opgenomen. De orde is ontstaan rond het midden van de 13de eeuw en opgezet door Clara van Assisi als een bedelorde naar voorbeeld van de orde die door Franciscus van Assisi was gesticht. Arm waren de Clarissen al gauw niet meer en er werd dan ook wel gesproken van 'rijke claren', waarmee aangegeven werd dat er eigenlijk geen sprake was van

een bedelorde. Onder invloed van de Moderne Devotie rond het einde van de 13de eeuw keerde de orde echter terug naar de *regula prima*: de eerste regel van de kloosterorde, die de gelofte van armoede inhield. Dit leidde bij de Franciscaner orde vanaf het midden van de 15de eeuw tot het opzetten van een netwerk van observante (vrouwen)kloosters van 'arme claren'. Van de oudste Dordtse vestiging is historisch weinig bekend. Wel is bekend dat ze in eerste instantie (14de eeuw) in een huis tussen de Breestraat en de Raamstraat gevestigd waren. Tussen 1500 en 1512 is een nieuw klooster gesticht: "...op een huys in de Nieuwstraat, dat gecomen is van Jan Henrickz. en van juffrou Cely van Wijngaerden." Het klooster met de kloosterkapel lag op de kruising van de Nieuwstraat en de Augustijnenkamp en heette 'Sint Clara in Jeruzalem'.

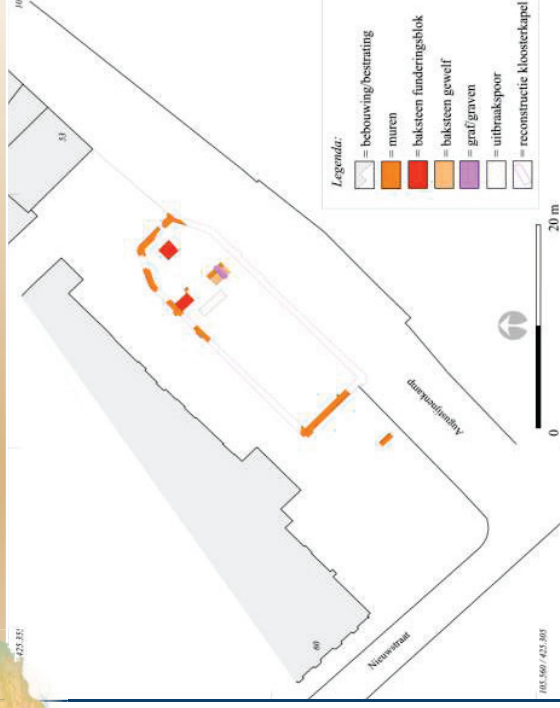
De locatie van de kloosterkapel op een uitsnede van een kaart van Guicciardini uit 1581 (rood). Langs de Augustijnenkamp staan drie huisjes, die waarschijnlijk in gebruik waren als klooster.

De middeleeuwse huizen op de hoek Nieuwstraat/Augustijnenkamp zijn waarschijnlijk verbouwd tot kloostercomplex. Het klooster voorzag in haar onderhoud door het verplegen van zieken, het spinnen van wol, en het schuren en wassen van de altaren van enkele gilden. Ook ontving het klooster giften uit nalatenschappen van burgers en op religieuze feestdagen kreeg het wijn of geld van het stadsbestuur.

Aan het kloosterleven in Dordrecht kwam in 1572 plotseling een einde. Nadat het stadsbestuur op 25 juni 1572 de geuzen in de stad had toegelaten en de zijde van de prins van Oranje koos, kregen de katholieken het moeilijk. De kerken en kloosters in de stad werden opgeheven en hun bewoners verdreven. Na 1572 kwam ook het clarissenklooster leeg te staan. In 1575 wordt de kapel in eerste instantie gebruikt als bergplaats voor het geslacht van de stad: "*Noch opten XVI Septembry aangenomen te maecken een groot kozyn met een nyeuwe deur in de kerk van de nonnen omme 't geschut daerinne te ryden.*"

Op aandringen van enkele predikanten bij de magistraat kreeg het leegstaande klooster in 1579 een nieuwe bestemming, namelijk als huisvesting voor de Latijnse School. Het materhuis en andere ruimtes van het klooster zijn na de Reformatie in gebruik genomen als woning voor de rector en als leslokalen van de Latijnse School.

De kloosterkapel is mogelijk rond 1697 gesloopt. Tijdens het onderzoek is het grondplan van de kapel vastgelegd. Het was een vrijstaande kapel die parallel aan de Augustijnenkamp achter de bebouwing van de Nieuwstraat stond. De buitenmuren waren circa 60 cm dik. De kapel was 24,5 m lang en had een breedte van 8,5 m. De koorsluiting liep enigszins taps

De bebouwingsresten uit de kloosterperiode.

toe en op de hoekpunten waren steunberen aanwezig. Ook in de westelijke gevel zaten, op de hoeken met de zijmuren, kleine steunberen. Er was nog sprake van opgaand muurwerk; aan de buitenzijde van de westgevel zat afgeschuinde sierplint van Gobertange (kalk)zandsteen. De ingang van de kapel lag (waarschijnlijk) in de noordelijke zijgevel. De binnenmuren waren bestreken met witte kalkpleister en op de oudste pleisterlaag van de westmuur waren (mogelijk) resten van rode verf aanwezig. Achterin de kapel zijn enkele bakstenen funderingsblokken gevonden. Het centrale, achterste funderingsblok lag in het koor en zal de fundering van het hoofdaltaar zijn geweest. De afmeting was circa 2 x 1,35 m.

Het noordelijke deel van de koorscheiding bestond uit een rechthoekig funderingsblok van 1,5 x 1 m dat koud tegen de binnenzijde van de zijmuur stond.

Enkele bouwresten van de kloosterkapel. Boven: de achtergevel van het koor, gezien vanuit de binnenzijde van de kapel in oostelijke richting. Linksonder: de natuurstenen plint aan de buitenzijde van de westgevel. Rechtsomder: het noordelijk deel van de koor-scheiding, gezien vanuit de doorgang tussen het schip en het koor in noordelijke richting.

Ook deze was aan alle zichtbare zijden met witte kalkpleister afgewerkt. Het zuidelijke deel van de koor-scheiding bestond uit een muur met aan de westzijde een bakstenen gewelf. In een uitgebroken deel van het gewelf zijn verschillende menselijke resten gevonden. Het gaat waarschijnlijk om één of meerdere graven van nonnen die in de kapel zijn begraven. Het opgaande muurwerk boven de koor-scheidingen vormde waarschijnlijk (deels) de triomfboog die het afgescheiden koor vormde, zoals in 1677 door Matthys Balen is vermeld. Van de bebouwingssituatie rond 1572 is op basis

van bekende bouwkenmerken van 16de-eeuwse (Clarissen) kloosterkapellen een reconstructie gemaakt, gebaseerd op de kaart van Guicciardini (1581), de archeologische gegevens van dit onderzoek en onderzoek van het naastgelegen pand Nieuwstraat 60-62.

Reconstructie van de bebouwingssituatie uit de periode rond 1572. (Nipides 2013). De huidige bebouwing is globaal (in rood) aangegeven. In lichtbruin is de contour van het filmphuis The Movies te zien.

In de kapel zijn uit de periode ná 1572 verschillende sporen van verbouwing gevonden. In de noordelijke zijmuur was een (mogelijk verbouwde) ingang aanwezig. In het westelijk deel van de kapel lag een vloer, die bestond uit hergebruikte natuurstenen bouwlementen en baksteen. In de vloer was een schroputje aanwezig. Op de hoek Nieuwstraat-Augustijnenkamp zijn voornamelijk resten van bebouwing uit de periode van de Latijnse School gevonden. Het gaat om muren, vloeren, gootjes en bezinkputjes.

Gemeente Dordrecht, Marc Dorst

Gouda | Houtmansgracht

Tijdens het doorzoeken van een berg grond afkomstig van de Houtmansgracht in Gouda is een bijzondere vondst gedaan: een zeer mooi bewerkt stuk leer dat onderdeel was van een tripschoen.

Dit mooi bewerkte stuk leer is ook na meer dan vijfhonderd jaar in de bodem nog zeer goed bewaard gebleven.

Het leer werd door een van de vrijwilligers van de Archeologische vereniging Golda gevonden in grond die was afgevoerd na de aanleg van een ondergrondse afvalcontainer. Een trip is een houten sandaal die onder de eigenlijke schoen werd gedragen. Hiermee kon worden voorkomen dat de dunne/soepele leren schoenen vies en nat werden op de nog onverharde, modderige wegen. Trippen werden normaal gesproken vastgemaakt met simpele leren stukjes of bandjes, maar soms werd er meer werk van gemaakt, en daar is deze vondst een goed voorbeeld van. Op het leer is een ronde zegelachtige afbeelding te zien,

Een complete trip uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden.

